

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities

e-ISSN: 2717-8072, İBD, December 2021, 2(2): 237-252

Torul Derebeyleri: Kabasitaslar (1355-1479)

Torul Overlords: Kabasitas (1355-1479)

Dr. Bekir SARIYILDIZ¹

¹ Emniyet Genel Müdürlüğü

• bkrsariyildiz@gmail.com • ORCID > 0000-0003-4229-3457

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 2 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 7 Aralık / December 2021

Yıl / Year: 2021 | **Cilt – Volume:** 2 | **Sayı – Issue:** 2 | **Sayfa / Pages:** 237-252

Atf/Cite as: Sarıyıldız, B., "Torul Derebeyleri: Kabasitaslar (1355-1479) - Torul Overlords: Kabasitas (1355-1479)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi - Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities*, 2 (2), Aralık 2021: 237-252.

<https://10.51533/insanbilimleri.1018272>

<https://10.51533/insanbilimleri.1018272>

TORUL DEREBEYLERİ: KABASİTASLAR (1355-1479)**TORUL OVERLORDS: KABASITAS (1355-1479)****ÖZ:**

Torul, Karadeniz kıyılarından Kelkit Havzası'na kadar ulaşılan önemli bir güzergâhın anahtarı vaziyetindedir. Bu konumu ile bölgede gerçekleşen siyasi, askeri ve ekonomik pek çok faaliyetin denetimini yapma olanağına sahiptir. 1355 yılından önce Harşit Vadisi'nin Torul ve çevresini kapsayan üst kısmında, Torul (Mesokhaldia) Dukalığı adında siyasi bir yapı tesis edilmiştir. Torul Dukalığı/Derebeyliği ile birlikte Trabzon Rum Devleti'ndeki soylu ailelerden biri olan Kabasitasların adı ön plana çıkmış ve önem kazanmıştır. Kabasitasların, bölgedeki varlıkları ya da Torul Derebeyliği'ndeki hakimiyetlerinin başlangıcı henüz belirlenmemiştir. Ancak bölgedeki varlıklarından anlaşılacağı üzere 1355 yılından önceki bir tarihten başlayarak 1479 yılına kadar Torul Derebeyliği'ni idare ettikleri açıktır. Bu süreç içerisinde çoğu zaman Komnenoslarla ittifak yaparak Türk akıncılarının ilerlemesine karşı koymaya çalışmışlardır. Kabasitasların hakimi oldukları bölgenin Trabzon ve Giresun'un Kelkit Havzası'na ulaşmak için kullandığı Zigana (Değirmendere) ve Harşit vadi güzergahlarının birleştiği bir kavşakta olması, Torul Derebeyleri'ni bölge siyasetinde etkili bir konuma yükseltmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Kabasitas, Kabasitai, Mesokhaldia, Torul.*

ABSTRACT:

Torul is the key to an important route from the Black Sea coast to the Kelkit Basin. With this position, it has the opportunity to control many political, military and economic activities. Before 1355, a political structure called the Duchy of Torul (Mesokhaldia) was established in the upper part of the Harşit Valley, which includes Torul and its surroundings. The name of Kabasitas, one of the noble families in the Greek State of Trabzon, came to the fore and gained importance together with the Torul Duchy/Overlord. The existence of the Kabasitas in the region or the beginning of their dominance in Torul Overlord has not yet been determined. However, as can be understood from the activities in the region, it is clear that they ruled the Torul Overlord from a date before 1355 until 1479. During this process, they often made an alliance with the Komnenos and resisted the progress of the Turkish raiders. The fact that the region dominated by Kabasitas is at the junction of Zigana (Değirmendere) and Harşit valley routes, which Trabzon and Giresun use to reach the Kelkit Basin, raised the Torul Overlords to an effective position in the regional politics.

Keywords: *Kabasitas, Kabasitai, Mesokhaldia, Torul.*

GİRİŞ

Bizans İmparatorluğu, IX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun kuzeydoğusundaki toprakları üzerinde Khaldia adında yeni bir thema oluşturmuştur. Khaldia'nın sınırları genel hatlarıyla; kuzeyde Karadeniz sahilleri boyunca Terme'den itibaren Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize'yi içerisine alacak şekilde Çoruh Nehri'ne kadar uzanmaktayken, güneyde ise Kelkit Nehri'nin oluşturduğu vadi boyundaki Gümüşhane ve Bayburt'u kapsamaktadır.^{[1] [2]}

1048 yılından itibaren Türklerin, Bizans ve Komnenoslar idaresindeki Doğu Karadeniz'e yönelik saldırıları sebebiyle Khaldia'nın sınırları daralmaya başlamıştır. Türk beylerinin Giresun ve Trabzon topraklarına yönelik saldırılarında, Khaldia'nın güney kısmının yanı sıra kıyı ile iç kesim arasında ulaşımı sağlayan Harşit ve Zigana vadilerini kullanmaları bölgedeki zarar ve talanın etkilerini kıyı yerleşimlerine kadar ulaştırmıştır.^[3] Nitekim Anadolu'da siyasi durumu değiştiren Malazgirt Savaşı sonrasında, Bizans'ın doğu eyaletlerinin sınırlarında ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Doğu Karadeniz topraklarını kapsayan Khaldia Theması da bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. 1071-1080 yılları arasında Khaldia'nın sınırları Trabzon kentine kadar daralmaktayken^[4], bölgenin Bizans valisi Theodore Gabras'ın çabalarıyla kaybedilen toprakların bir kısmı geri alınmış ve Khaldia sınırları yeniden eski haline getirilmeye çalışılmıştır.^[5] Ancak 1070'li yıllardan itibaren 1204 yılına kadar görevde bulunan Khaldia valileri, Türklerin bölgedeki akınları sebebiyle sıkıntılı bir dönem geçirmiştir. Yaşanan baskıların etkilerini Khaldia'nın sınırlarında görmek mümkündür. Bu dönemde Khaldia, Çoruh Nehri boylarında ve Kelkit Havzası'nda toprak kaybettiği gibi, themanın güney sınırı Gümüşhane'nin kuzeyine kadar daralmıştır.

- 1 *Hudud al-Alam*, Russian V. Minorsky (trans.), English V.V. Barthold (trans.), Oxford University Press, London 1937, s. 156; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Fikret İşıltan (çev.), TTK Basımevi, Ankara 2011, s. 194. Khaldia adı ve halkı için ayrıca bkz. Anthony Bryer, David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, C. I, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 1985, s. 299-300.
- 2 Jakob Philip Fallmerayer, *Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Tarihi*, Ahmet Cevat Eren (ter.), Celalettin Yavuz, İsmail Hacifettahoğlu (haz.), İbrahim Tellioğlu (not.), Ankara 2012, s. 14-15; Ernst Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, Fikret İşıltan (çev.), İstanbul 1970, s. 52, 89; Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkilâp Yayınevi, İstanbul 2009, s. 426.
- 3 Mikhael Attaleiates, *Tarih*, Bilge Umar (çev.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 55; *Azîmî Tarihi*, Ali Sevim (çev.), TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 9-10.
- 4 Anna Komnena, *Alexiad*, Bilge Umar (çev.), İnkilap Yayınevi, İstanbul 1996, s. 261; George Finlay, *The History of Greece and of the Empire of Trebizond*, William Blackwood and Sons, Londra 1851, s. 361-362; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Selçuklu Tarihi*, C. I, Refet Yinanç (haz.), TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 87.
- 5 Anna Komnena, *Alexiad*, s. 262; A. A. Vasilev, *History of the Byzantine Empire 324-1453*, The University of Wisconsin Press, Madison 1952, s. 577.

1. Torul (Mesokhaldia) Derebeyliği'nden Önce Bölgenin Siyasi Durumu

1204 yılında Bizans payitaht varislerinden Komnenoslar, başkenti Trabzon olmak üzere Khaldia topraklarını da içerisine alan bölgede Trabzon Rum Devleti adında bağımsız yeni bir siyasi teşekkül kurmuşlardır.^[6] Bu yeni devletin idari sınırları, Bizans'ın Doğu Karadeniz'i kapsayan eski Khaldia Theması üzerinde yeniden düzenlenmiştir. Yedi idari birime (bandon) ayrılan Khaldia'nın yeni merkezlerinden biri de Philabonites (Harşit Vadisi) bandonudur.^[7] Türklere bırakıldığı belirtilen Harşit Vadisi (Philabonites) bandonu^[8], Tirebolu'dan Kelkit Havzası'na kadar açılan önemli bir güzergâhı bünyesinde barındırmaktadır. Bu konumu ile vadinin kontrolü sağlandığında siyasi, askeri ve ekonomik olarak önemli kazançlar elde edileceği gibi, kontrolü kaybedildiğinde ise ciddi istilalara açık bir vaziyettedir. Ancak Trabzon Rum Devleti, vadinin kontrolünü sağlayamamış ve Türk akınlarının kısa sürede Karadeniz kıyılarına kadar ulaşmasını engelleyememiştir.^[9]

Trabzon Rum Devleti, 1243 yılında Köseadağ Savaşı sonrasında Anadolu'da başlayan kargaşa, asayişsizlik ve otorite değişikliği sırasında Moğol idaresini kabul et-

-
- 6 Georgios Akropolites, *Vekayiname*, Işın Demirkent (çev.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 25; *Niketas Khoniates'in Historiası (1195-1206)*, Işın Demirkent (haz.), Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 226; A. Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, Enver Uzun (nşr.), Yeni Zamanlar Dağıtım, Trabzon 2004, s. 61-62; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, s. 18-21; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Selçuklu Tarihi*, C. II, Refet Yinanç (haz.), TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 6-7; Bryer, Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontus*, s. 300.
- 7 Bandon, 50-400 arasında asker bulundurabilen en küçük idari ve askeri birimdir. Bkz. "Bandon", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, v. 1, Oxford University Press, Oxford, New York 1991, s. 250.
- 8 Bizans'ın taht varislerinden olan Komnenoslar, bağımsızlıklarını ilan ettikleri bölgede Bizans idarelerinin yaşatılması amacıyla bölgedeki yer adlarını ve idari birimlerin sınırlarını korumaya yönelik bir politika izlemiştir. Bkz. Georgios Akropolites, *Vekayiname*, s. 25; *Niketas Khoniates'in Historiası*, s. 226; Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, s. 61-62; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, ss. 18-21; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Selçuklu Tarihi*, C. II, Refet Yinanç (haz.), TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 6-7; Anthony Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", *Dumbarton Oaks Papers 29/1975*, Variorum Reprints, London 1980, s. 117.
- 9 Kelkit Havzası, Anadolu'nun geri kalanına açılan önemli bir vadi boyudur. Tarih boyunca önemli olayların yaşandığı Kelkit Vadisi, Anadolu'nun kuzeyinden geçen önemli bir ticaret yoluna da ev sahipliği yapmaktadır. Vadi, bulunduğu mevki sayesinde İran'a ve hatta Hint ülkesine kadar uzanan geniş bir coğrafya ile yakın ilişki içerisindedir. Bu durumun bir sonucu olarak etrafındaki bölgelerden ve ülkelerden gelen ticari mallar, Kelkit Havzası'ndan vadiler yoluyla Karadeniz limanlarına ve sonrasında batıya ulaşan geniş bir yol ağı ortaya çıkmıştır. Bu yol ağı üzerinde askeri, ticari ve ulaşım yönünden Zigana ve Harşit vadi güzergahlarının adı ön plana çıkmaktadır. Değirmenağzı mevkinde Trabzon'a ulaşan Zigana Vadisi ile Tirebolu'ya dolayısıyla Giresun'a ulaşan Harşit Vadisi, Torul civarında (Mesokhaldia) birleşerek tek bir hat üzerinden Kelkit Havzası'na açılmaktadır. Bu sebeple Torul bölgesi (Mesokhaldia) kıyı ile iç kesim arasında yapılacak ulaşım ve sevkியatta hayati öneme sahip bir konumdadır. Bkz. İbrahim Telliöğlü, "Türkerin Karadeniz'e Çıkışında Zigana Vadisi'nin Önemi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 21, 2016, s. 164.

mek zorunda kalmıştır.^[10] Anadolu'da Türkiye Selçukluları otoritesinin sona ermesiyle tabiiyeti altında bulunan Türkler, Moğol katliamından ve boyunduruğundan kurtulmak için gruplar halinde dağlık arazilere ve dar vadi boylarına kaçmışlardır. Türklerin bu amaçlarla ulaştığı bölgelerden biriside Harşit Vadisi boylarıdır. Türk akıncılarının 1279-1330 yılları arasında düzenlediği saldırılar ile Khaldia ve Harşit Vadisi (Philabonites) civarının büyük bir kısmı Türklerin eline geçmiştir.^[11] Buradan anlaşılacağı üzere Harşit Vadisi (Philabonites) bandonu Türklerin elindedir ve aksine bir bilgi henüz yoktur. Daha açık bir ifadeyle bölgede bir idari birimden ya da derebeylikten bahsedilmemektedir. Nitekim 1330'lu yıllarda Gümüşhane'den büyük ve bakımlı bir şehir olarak bahseden İbn Battûta'nın, bölgenin Eratna idaresinde olduğunu belirtmesi bu durumu desteklemektedir. Eğer farklı bir siyasi yapı söz konusu olsaydı, kuzeyde iki günlük mesafedeki sarp kayalıklardan (Torul-Zigana civarı) bahseden seyyah, bölgede farklı bir siyasi idarenin varlığından da bahsedeceği aşikârdır.^[12]

2. Torul Derebeyliği ve Kabasitaslar

1355 yılına gelindiğinde Khaldia'nın eski sınırları içerisinde, Harşit Vadisi (Philabonites) bandonunun üst kısımlarında yani Torul civarında yeni bir idari birim ortaya çıkmıştır. Bu idare, Mesokhaldia/Mesohaldiya olarak adlandırılan Golacha merkezli bir dukalıktır.^[13] Mesokhaldia adı, eski Khaldia'ya ithafen olmalıdır ki Khaldia'nın ortası anlamına gelmektedir. Dukalık sınırları kuzeyde Zigana Geçidi ile Pontus kapısına, kuzeydoğuda Paryandros Dağları'na (Kuzeydoğu Anadolu Dağları), güneydoğuda Bayburt Ovası'na ve güneybatıda ise Şiran'a kadar olan toprakları kapsamaktadır.^[14] Kaynaklarda kuruluş tarihine dair bilgi bulunmayan Mesokhaldia (Torul) Dukalığı'nın, ilk idarecileri olarak 1355 yılından itibaren Kabasitaslar ya da Kabasikailler olarak adlandırılan ve aslen Rum-Laz kimliğine sahip olduğu iddia edilen soylu bir ailenin adı geçmektedir.^[15]

10 İbn Bîbî, *Selçuknâme*, Mükrimin Halil Yinaç (çev.), Kitapevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 174-178; Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi*, Post Yayınevi, İstanbul 2017, s. 100; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, Cemal Köprülü (çev.), TTK Basımevi, Ankara 2011, s. 75-76; İbrahim Tellioğlu, "Moğol Hakimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 1, 2006, s. 19-20.

11 İbrahim Tellioğlu, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2004, ss. 112-118; Rustam Shukurov, "Two Waves of Nomadic Migration in The Pontos in The Thirteenth-Fourteenth Centuries", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 1, 2006, s. 37; W. Barthold, "İl-khans", *El*, C. II, ed. M. Th. Houtsma vd., Leyden Late E. J. Brill Ltd, London 1927, s. 469.

12 İbn-i Batûta, Ebû Abdullah Muhammed Tanci, *İbn-i Batûta Seyahatnâmesi*, C. I, A. Sait Aykut (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 287.

13 Golacha, günümüzde Torul-Şiran yolu üzerinde Bahçelik köyü sınırları içerisinde yer almaktadır.

14 Bryer, Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos*, s. 300-302.

15 Hahanov, Panaret'in Trabzon Tarihi, ss. 73-77; Bryer, Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos*, ss. 64, 300-312; Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", s. 144; Anthony Bryer, "Son Laz İsyani ve Karadeniz Derebeylerinin Çöküşü", Özgür Yılmaz, Aşşegül Kuş (çev.), *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 20, 2016, s. 310.

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Kabasitalara ait ilk bilgilere, 1340-1341 yıllarında Trabzon Rum Devleti'nde, Kral Basilius'un ölümüyle tahta geçen Kraliçe İrene devrinde çıkan iç isyanlarda ve 5 Mayıs 1349 tarihinde Büyük Dük (Grand Duke) Jean Kabasitas ve adamlarının öldürülmesi olayı ile rastlanılmaktadır.^[16] Kabasitalardan bahsedilen ilk iki olaya nazaran, 1351-1355 yılları arasında Trabzon Rum Devleti'nde yaşanan ve ülke geneline yayılan isyanlarla Kabasitalar hakkındaki bilgiler artmaktadır. Komnenoslara karşı girişilen başkaldırının Scholarioi, Meizomatai, Doranitai, Kamechenoi gibi ülkenin idaresinde önemli yerleri olan arkontların (soylu ailelerinin) arasında Kabasitalarda yer almaktadır.^[17] Trabzon Rum ülkesindeki asil ailelerin, nüfuzlarını ve topraklarını arttırmak amacıyla işbirliği yaparak kralın otoritesine karşı çıktığı iç savaş sırasında, Kabasitaların bir kısmı da çıkarları gereği krala karşı mücadeleye girmiştir.^[18] Ancak başarısız olan isyan girişiminin sonunda başı çeken asilerden Büyük General unvanlı Leon Kabasitas, Bilim Adamı Nicetas, Büyük Dük Grégoire Midzomate, Jean Kabasitas, Chamberlain, Amirtzaoutzis ve Tzaniehite gibi pek çok önemli devlet adamı ve soylu kişi idamla cezalandırılmıştır.

İsyanda cezalandırılan Kabasitas üyelerinin unvanlarından anlaşılacağı üzere, Komnenoslar nezdinde müttefikliğine ihtiyaç duyulan Kabasitaların ülke idaresinde önemli mevkilerde tutuldukları ve etkili nüfuzlara sahip oldukları görülmektedir.^[19] İsyanın sonunda, Kabasitaların asi üyelerinin cezalandırıldığı gibi devletçi üyelerinde ödüllendirilmesi, Kabasitaları devletin yanında tutmak amacıyla olmalıdır. Nitekim büyük başkaldırıdan önceki ve sonraki yıllarda, I. John Kabasitas'ın 1344-1345 yıllarında devlet harcamaları kontrol eden en üst düzey görevli memur (Grand Logariastes), 1349 yılında Büyük Dük (Grand Duke) ve 1355-1356 yıllarında ise III. Khaldia (Mesokhaldia) Dükü olması, ayrıca I. Leon Kabasitas'ın 1343 yılında Grand Domestic ve 1350-1351 yıllarında ise Protovestiarios göreviyle ülkenin üst bürokrasisinde görev yapması, devletçi Kabasitaların aldığı kıdem ve terfilere birer örnek mahiyetindedir.^[20]

16 Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, s. 68-73; Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, C. XX, ed. M. Brosset, De L'imprimerie De Firmin Didot Frères, Paris 1836, s. 489; Fallmerayer, *Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Tarihi*, s. 172.

17 Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, s. 74-77; William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu*, Nurettin Süleymangil (çev.), Heyamola Yayınları, İstanbul 2007, s. 34-35; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, s. 183-184; İbrahim Telliöğlu, "Panaretos Kronoğinde Türkler", *Tarih Boyunca Karadeniz*, Serander Yayınları, Trabzon 2015, s. 136-137.

18 Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, s. 69-72; Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 128-129.

19 Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, C. XX, s. 488.

20 Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, s. 77; Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", s. 125. Protovestiarios, imparatorun giyim işleri ile ilgilenen yetkili anlamına gelen bu sıfatteki görevlilerin zaman zaman imparatorun önemli işlerini yaptığı da bilinmektedir. Bkz. "Protovestiarios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, v. 3, Oxford University Press, Oxford, New York 1991, s. 1749.

Panaretos'un tuttuğu kayıtlara göre XIV. yüzyılın ortalarından itibaren, Torul civarında bir derebeylikten ve Kabasitaslarında buraya dük olarak atanmasından bahsedilmektedir. Böylece Mesokhaldia Dükü olan Kabasitaslar hakkında ilk önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Panaretos, 1355 yılından önceki bir tarihte Türkler ile Cheriana'da (Şiran) yaşanan iki çatışmadan daha bahsetmektedir. Ayrıca Khaldia (Mesokhaldia) Dükü Ioannes Kabasitas'ın 1355 yılının Ağustos ayında Şiran'ı (Cheriana) ele geçirdiği ancak Gümüşhane'nin 10 km. batısında, Kabasitasların merkezi olan Golacha'nın hemen batısındaki Sorogaina Kalesi'nin Türklerle bırakılmak zorunda kaldığı belirtilmektedir.^[21]

1355 tarihli kayıtlara göre Torul (Mesokhaldia) Derebeyi Kabasitaslar, Harşit Havzası boyunca Torul, Kürtün, Gümüşhane ve hatta Şiran'a kadar uzanan Mesokhaldia'nın idaresini sağlamaktadırlar. Takip edileceği üzere Kabasitasların hakimiyet alanı Harşit Vadisi'nin (Philabonites) üst kısmını kapsamaktadır.^[22] Panaretos'un Komnenosları merkez olarak tuttuğu kayıtlar, Mesokhaldia Düklüğü ya da Kabasitaslar hakkında sınırlı bilgi vermektedir. Bu bilgilerde Trabzon Rum Devleti kralı III. Aleksios'un, 1355 yılında Cheriana (Şiran) bölgesindeki Türklerle karşı yaptığı sefer ile kısıtlıdır. Bu sefer sayesinde haberdar olduğumuz Mesokhaldia Düklüğü ve Kabasitaslar, Komnenos kralının ordusuna destek vererek birlikte ilerlemiş ancak 27 Kasım 1355 Cuma günü Şiran'da girilen çatışmada mağlubiyete uğramışlardır. Panaretos, kendisinin de katıldığı ve canını zor kurtardığı savaş sırasında, dört yüz kadar Hıristiyan askerinin öldürüldüğü ve Khaldia (Mesokhaldia) Dükü Ioannes Kabasitas'ında, Türk güçlerine esir düştüğünü belirtmektedir.^[23]

3. Torul Derebeyliği'nin İdari Sınırları

Panaretos'un Trabzon Rum Devleti'ndeki resmi görevi göz önünde bulundurulduğunda; Ioannes Kabasitas'ı, Khaldia Dükü olarak göstermesi devletin bazı idari birimleri ve sınırlarını tanımlamasında ciddi bir değişikliğe gittiğini göstermektedir. Nitekim Trabzon Rum Devleti zamanındaki Khaldia çok daha dar bir bölgeyi temsil etmektedir. Bryer, Komnenos Khaldia'sını (Mesokhaldia); Yağlı Dere Kalesi (Gümüşhane'nin 15 km. kuzeydoğusu), Kurum Kale (Gümüşhane'nin 18 km. kuzeydoğusu), Ardasa Kalesi (Torul Kalesi), İksu Köyü Kalesi, Kodil Kalesi (Gümüşhane'nin 7 km batısında), Golacha Kalesi (Gümüşhane'nin 10 km batısında),

21 Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, ss. 76-78; Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, C. XX, s. 493; Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", s. 144.

22 Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", s. 125. Trabzon'un hemen güneyinde yer alan bu bölgede, Malazgirt Savaşından sonra başlayan Türk hâkimiyeti, XIV. yüzyılın başlarında Moğollardan uzaklaşarak yöreye gelen altmış bin civarındaki Türkmens sayısı daha da artarak aynı asrın sonlarında Torul dışındaki yerlere de yayılmıştır. Bkz. İbrahim Tellioğlu, "Trabzon Rum Devleti'nin Hristiyan Dünyasıyla İlişkileri 1214-1458", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 5, 2008, s. 50-51.

23 Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", s. 144; Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, C. XX, s. 493; Tellioğlu, "Trabzon Rum Devleti'nin Hristiyan Dünyasıyla İlişkileri 1214-1458", s. 50-51.

Yalinkavak Kalesi (Gümüşhane'nin 18 km batısında), Bayana Kalesi (Gümüşhane'nin 15 km güneybatısında), Canca Kalesi (Gümüşhane'nin 2 km kuzeybatısında), Akçakale (Gümüşhane'nin 4 km doğusunda), Koğ Kalesi (Gümüşhane'nin 15 km güneydoğusunda), Zindanlar Arazı ve Keçi Kalesi'ni (Gümüşhane'nin 25 km doğusunda) kapsayan bölge ile sınırlandırmaktadır. Kalelerin yerleri göz önünde bulundurulduğunda Khaldia bölgesinin, Gümüşhane ve Torul civarı ile sınırlandırıldığı görülmektedir.^[24]

Bölgedeki Türk akınlarına karşı Komnenoslarla işbirliği yapan Kabasitasların, Torul'daki (Mesokhaldia) varlıklarını müttefikleri yardımıyla sürdürdükleri muhakkaktır. Nitekim Kabasitasların ile Komnenosların var olma çabaları ve karşılıklı çıkarları iki tarafı birbirleriyle iyi geçinmek zorunda bırakmıştır. Komnenoslara göre Kabasitaslar, Zigana Geçidi'ne ulaşarak Maçka'nın ardına ulaşabilecek saldırıları engelleyebilmek için Torul civarında (Mesokhaldia) bir savunma hattı görevini yerine getirmektedir. Yine aynı şekilde Kabasitaslar da, Komnenosları ihtiyaç duyulan askeri lojistiği sağlayan, özerk idarelerine karşı çıkmayan bir müttefik olarak görmektedir. Ancak Türklere karşı varlıklarını koruyabilmek için oluşturulan Komnenos-Kabasitas ittifakı toprakları XIV. asır boyunca pek çok defa saldırılara maruz kalmıştır.

4. Türk Akınları Karşısında Torul Derebeyliği

1360 yılı Nisan ayında Trabzon Rum kralı, Khaldia topraklarına güneydoğu tarafından gelecek saldırıları karşılamak, Khaldia'nın savunma hattını güçlendirmek ve düşmanın Zigana Geçidi'ne ulaşmasını engellemek amacıyla Koğ kalesini inşa ettirmiştir. Ancak Trabzon Khaldia'sının doğusunda ve güneyinde faaliyetlerde bulunan Bayburt Emiri Hoca Latif, üç yüz kişilik bir kuvvet ile kısa sürede Koğ Kalesi'ni aşarak Ioannes Kabasitas idaresindeki bölgeyi ele geçirmiştir. Bayburt Emiri seferine devam ederek, Torul'u (Mesokhaldia) aşmış ve Maçka içlerine kadar ilerlemiştir. Trabzon Rumları'nın Maçka'da direnişi ile karşılaşan Emir Hoca Latif, 1361 yılı Temmuz ayında Maçka'da yapılan bir çatışmada yakalanarak idam edilmiştir.^[25]

1380 yılına gelindiğinde Türk akıncılarının, güneyden ilerleyerek Harşit Vadisi içlerinden Tirebolu sahillerine kadar olan bölgeye ulaşması, Torul (Mesokhaldia) Dukası Kabasitasların bölgedeki saldırılara karşı başarısız olduklarını göstermektedir. Kaynaklara göre Harşit Vadisi'ndeki seferlerde daha önce Torul'da (Mesokhaldia) buluşan ve sefere çıkan Komnenos-Kabasitas ittifakı, bu defa sadece

24 Bryer, Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, s. 64, s. 300-312.

25 Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, s. 81; Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", s. 145; Bryer, Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, s. 303; Élizabeth A. Zachariadou, "Trebizond and The Turks (1352-1402)", *Arkeon Pontou*, "Black Sea", Birmingham 18-20 Mart 1978, Atina 1979, s. 234.

Kommenoslar tarafından tertiplenen hareket merkezi Tirebolu olan bir sefer olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada Komnenoslar ile Kabasitasların kara bağlantısında kopukluk olduğu düşünülebileceği gibi, eğer iki ordu Torul'da toplanırsa, Harşit Vadisi'nin (Philabonites) alt kısmında (Tirebolu-Doğankent) sayıca tehlikeli hale gelen Türk kuvvetleri ile Torul'un (Mesokhaldia) güneyinde bulunan daha kuvvetli Türk kuvvetleri arasında kalınacağı tahmin edilerek böyle bir strateji izlenmiş olunmalıdır.

Harşit Vadisi'nin (Philabonites) alt kısmındaki düşman faaliyetleri hatta Bedreme Kalesi'nin kaybedilmesi, Komnenos kralı III. Aleksios'u 1380 yılı Mart ayında Tirebolu üzerinden önce Bedreme Kalesi'ne ve sonra Harşit Vadisi içlerindeki Türkler üzerine harekete geçirmiştir. Ancak Türklere karşı fazla ilerleyemeyen Komnenos ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. III. Aleksios'un Harşit seferinde, Kabasitaslar ile ilgili bilgi bulunmazken, sefer güzergahının Torul'a çok yakın bir bölgeye kadar uzanması, Harşit seferinde vadinin diğer tarafındaki Kabasitaslarında hareket halinde olduğu fikrini düşündürmektedir fakat kaynaklarda konu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak görüleceği üzere Harşit Vadisi'nin (Philabonites) alt kısmındaki Türklerin tehlikeli bir unsur haline gelmesiyle, Kabasitasların müttefikleri Komnenoslarla tek toprak bağlantısının kuzeydoğusu yani Zigana-Maçka hattının kaldığı görülmektedir. Bu sefer sırasında Komnenoslar, Harşit Vadisi'ni açamadıkları gibi, aynı tarihlerde Kabasitasların güneydeki nüfuz alanı da Kovanlar, Gümüşhane, Torul ve Maçka-Hamsiköy bölgelerine kadar daralmıştır.^[26]

III. Aleksios zamanında, Türk ilerlemelerini durdurmak için Kabasitasların idare ettiği Khaldia bölgesinde pek çok önemli noktaya hisarlar (gözlem kuleleri) tesis edilmiştir.^[27] Torul ve çevresinde (Mesokhaldia) yapılan hisarlar bölgedeki asayişin sağlanması ve saldırı anında korunmak amacıyla birer sığınak olarak kullanılmıştır. III. Aleksios'un bölgedeki yatırımları, Komnenosların çıkarları gereği güneyden gelebilecek saldırıları bertaraf etmeye yönelik bir politikanın ürünüdür. Ayrıca saldırılara karşı hızlı kararlar alabilen tampon vaziyetteki özerk bir yönetime de müsaade edilerek, Kabasitaslar gibi önemli bir müttefik ile ilişkilerin kuvvetlendirildiği görülmektedir.^[28]

26 Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, s. 90; Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, C. XX, s. 504; Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", s. 118-119.

27 Rustam Shukurov, "Between Peace and Hostility: Trebizond and the Pontic Turkish Periphery in the Fourteenth Century", *Mediterranean Historical Review*, S. 9, June 1994, s. 67; İbrahim Tellioğlu, *Kommenosların Karadeniz Hâkimiyeti: Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Serander Yayınları, Trabzon 2009, s. 103.

28 Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", s. 131.

5. Kabasitasların Hakimiyet Alanının Daralması

XV. yüzyılın başlarında Khaldia (Mesokhaldia) Dükü Ioannes liderliğindeki Kabasitasların, III. Manuel (1390-1417) idaresindeki Trabzon Rum Devleti ile iş birliği devam etmektedir. İki müttefiğin aralarındaki ilişkinin boyutu hakkındaki bilgiler karanlıkta kalmaktayken, İspanyol elçisi Clavijo'nun Kabasitas topraklarındaki yolculuğundan, Kabasitasların hakimiyet alanları ve faaliyetleri hakkında kısmen bilgi sahibi olunmaktadır. Clavijo, 27 Nisan 1404 tarihinde Trabzon'dan ayrılarak Kelkit Vadisi'ne yöneldiğinde, iki günlük bir mesafede Zigana civarında Kabasitas topraklarına ulaştığını ve Torul'da (Mesokhaldia) Komnenos müttefiki II. John Kabasitas'ın hüküm sürdüğünü belirtmektedir.^[29] Yol üzerindeki Dorila'nın (Torul) ve ismini vermediği bir kalenin de Kabasitaslara ait olduğunu kaydeden seyyah, Dorila (Torul) Kalesi'nde oturan Kabasitas'ın bölgeyi Türklerden hisarlar vasıtasıyla koruduğunu ifade etmektedir.^[30] Bu dönemde Kabasitasların, Khaldia Dağları'nın (Trabzon Khaldia'sı) ve buradaki bazı kalelerin hâkimi olduğu görülmektedir. Ancak bölgede Timur İmparatorluğu'nun etkilerinin görülmesi, Bayburt civarında Akkoyunlular ile Kürtün'ün kuzeyinde ve Alucra çevrelerinde bulunan Türklerin artan saldırıları, Kabasitasları tedirgin etmiş ve savunmaya yönelik bir politika izlemek zorunda bırakmıştır.

Kabasitaslar, Trabzon'dan Tebriz'e kadar uzanan önemli bir kervan yolunun tam üzerinde bulunan Torul (Mesokhaldia) merkezli bir bölgeyi hakimiyetleri altında tutmaktadır. Nitekim buldukları coğrafyanın jeopolitik öneminde faydalanmayı da ihmal etmemişlerdir. Kabasitaslar, Harşit Vadisi'nin kilit noktasında bulunan Torul'u ellerinde tutmalarının bir getirisi olarak, güzergahı kullanan kervanlar ve yolculardan yol vergisi karşılığında, para veya mal alarak gelir sağlamaktadırlar. Clavijo'da bu topraklardan geçmenin ücretini fazlasıyla ödemiştir. Clavijo, 2 Mayıs günü öğleden sonra Kabasitas topraklarında bir kaleye vardıklarını, Ziganadan beri dördüncü defa yol kullanma ücreti ödediğini belirtmektedir. Ayrıca bölgede Kabasitaslar ile Çepniler arasındaki çatışmaların devam etmesinden dolayı, Kabasitaslı klavuzların önce keşif yapıp sonra yola devam ettiğini de notlarına eklemiştir.^[31] Clavijo'ya göre Kabasitaslar, Trabzon krallarının tabiiyetindedir. Clavijo'nun verdiği bilgiler dışında Torul Derebeyleri ile Komnenoslar arasındaki ilişki hakkındaki bilgiler eksik kalmaktadır. Döneme ait kaynaklarda Komnenosların gü-

29 Clavijo, *Timur'un Hayatı, Kadiz'den Semerkand'a Seyahatler*, Zeynep Ertan (çev.), Pozitif Yayınları, İstanbul 2008, s. 72-73; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, s. 223; Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", s. 125; Telliöğlü, "Trabzon Rum Devleti'nin Hristiyan Dünyasıyla İlişkileri 1214-1458", s. 50-51.

30 Clavijo, *Timur'un Hayatı, Kadiz'den Semerkand'a Seyahatler*, s. 73-74; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, s. 278.

31 Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, s. 85; Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", s. 125-144; Mehmet Tezcan, "Türk-Moğol Hakimiyeti Döneminde XIII-XVI. Yüzyıllarda Karadeniz Bölgesi Ticareti", *Klasik ve Orta Çağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, Serander Yayınları, Trabzon 2012, s. 380-381; Bryer, "Son Laz İsyanı ve Karadeniz Derebeylerinin Çöküşü", s. 313.

neyindeki Akkoyunlular ve Erzincan emiri ile ilişkileri konusunda bilgiler bulunmaktayken, Kabasitalara dair bilgiler oldukça azdır. Bu kayıtlar da, IV. Aleksios (1417-1446) dönemi gibi, Kabasitaların devletin zayıflığını hissettiği zamanlarda bağımsız hareket ettiklerine dair bilgilerdir.^[32]

Kabasitas-Kommenos ittifakına ait son bilgilere Şeyh Cüneyd'in, 1456 yılında Niksar Emiri'nden aldığı destek ile Trabzon üzerine çıktığı sefer ile ulaşılmaktadır. Şeyh Cüneyd, III. Aleksios'un 1380 yılında Çepniler üzerine giderken kullandığı Harşit güzergahı boyunca harekete geçerek, Torul (Mesokhaldia) Dukalığı ile karşılaşmadan^[33] Süme geçidi üzerinden Maçka'ya doğru uzanan bir rotayı takip etmiştir. Burada Torul (Mesokhaldia) tamponu atlatılarak, Trabzon'a ani bir saldırı amaçlanmış olmalıdır. Ancak Kabasitaslar, Trabzonlu müttelikleri ve hamileri Komnenosların yanında savaşa katılmışlar hatta Mesokhaldia Dükü Kabasitanlı Pansehasas Aleksander savaşta öldürülmüştür. Bu olay Kabasitaslar ile Komnenosların son işbirliği olmalıdır.^[34]

Kaynaklarda Trabzon Rum Devleti'nin güneyinde Torul (Mesokhaldia) civarının yöneticisi olarak bahsedilen Kabasitaslar^[35], 1461 yılında Trabzon, Osmanlılar tarafından ele geçirilerek Trabzon Rum Devleti ortadan kaldırıldığında teslim olmuşlar ancak bölgedeki varlıklarını bir şekilde devam ettirmişlerdir. 1461 yılındaki sefer sırasında Haydar Paşa bölgeyi zapt etmiş ancak elinde tutamamıştır. Bu tarihlerde Torul (Mesokhaldia) Dükü olarak Pansebastos^[36] unvanıyla A. Kabasitas'ın adı zikredilmektedir.^[37] Trabzon'un ele geçirilmesi ancak stratejik bir noktada bulunan Torul'un yaklaşık yirmi yıl ele geçirilememesi tartışmalı bir konudur. Fakat dönemin bölgesel güçlerine bakıldığında kökü kazanmamış Kabasitas varlığının devam etmesinde, Uzun Hasan'ın desteğinin olması muhtemeldir. Nitekim Fatih Sultan Mehmet'in 1473 yılında Akkoyunluları yenmesiyle^[38] Doğu Karadeniz'e kadar uzayan Akkoyunlu etkileri kırılmış ve sonrasında gelişen olaylar ile 1479 yılında Torul civarı Üçüncüoğullarına tımar olarak verilmiştir.^[39] Böylece 1479 yılında Kabasitaların Torul (Mesokhaldia) Dukalığı'nın ortadan kaldırıldığı açıktır. An-

32 Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, s. 245.

33 Bryer, Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontus*, s. 153-155; Rustam Shukurov, "Şeyh Cüneyd Safevi'nin Trabzon Seferi (M. 1456/H. 860)", *Murat Keçiş (çev.), Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 9, 2010, s. 150-151.

34 Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, s. 33.

35 Telliöğlü, "Trabzon Rum Devleti'nin Hristiyan Dünyasıyla İlişkileri 1214-1458", s. 50-53.

36 Pansebastos/Pansebastoi kelimesi 12. Asırda yabancı prenlere verilen bu unvan, 13. ve 14. Asırlarda etnik toplulukların komutanlarına verilmiştir. Bkz. "Sebastos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, v. 3, Oxford University Press, Oxford, New York 1991, s. 1863.

37 Bryer, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", s. 125.

38 Ebu Bekr-i Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Mürsel Öztürk (çev.), TTK Yayınları, Ankara 2014, ss. 371-380; Caterino Zeno, Ambrogio Contarini, *Doğu'da Venedik Elçileri*, Tufan Gündüz (çev.), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 31-35.

39 Bryer, Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontus*, s. 301.

cak Kabasitasların bölgedeki faaliyetlerini yeniden canlandırma çabalarından olsa gerek, Fatih'in emriyle 1481 yılında harekete geçen şehzade II. Bayezid, Torul'a geldiğinde Kabasitaslar bölgeyi terketmişler ve Azerbaycan tarafına sığınmışlardır.⁴⁰

SONUÇ

Bizans'ın eski Khaldia Teması, Komnenos yönetimi tarafından yeniden düzenlenerek yedi bandona ayrılmıştır. Yedi idari birimden biri olan Harşit Vadisi (Philabonites) bandonunun Torul ve çevresini kapsayan üst kısmında, Golacha merkezli Mesokhaldia adından bir dukalık oluşturulmuştur. Karadeniz kıyılarındaki Tirebolu'dan Kelkit Havzası'na kadar açılan önemli bir güzergâhın kalbinde bulunan Torul, bölgede gerçekleşen siyasi, askeri ve ekonomi pek çok faaliyetin denetimini yapma olanağına sahip bir mevkidedir. Bu stratejik bölgede, 1355 yılından önce bir tarihte Kabasitaslar idareyi ele alarak Khaldia (Torul) Dukalığı/ Derebeyliği adıyla özerk bir yapıya bürünmüşlerdir. Nitekim dukalığın Zigana Geçidi'nden, Kuzey Anadolu dağlarına, Bayburt Ovası'ndan Şiran'a kadar olan hâkimiyet alanı göz önünde bulundurulduğunda geniş bir etkinlik alanı vardır. Ancak bölgedeki Türk saldırıları düşünüldüğünde, Kabasitaslar daha büyük bir alanda savunma yapmak zorunda kalmışlardır. Kabasitaslar, varlıklarını müttefikleri Komnenosların yardımlarıyla sürdürmüşlerdir. Nitekim Komnenoslarda Trabzon'a ulaşabilecek saldırıları engelleyebilmek için Kabasitasların, Torul civarındaki özerk yapılı varlıklarını desteklemiştir.

Trabzon'un fethedilmesinden sonra Kabasitasların Torul'daki varlığı Uzun Hasan'ın desteğiyle tahmin edilemez şekilde devam etmiştir. Ancak 1473 yılında Akkoyunluların bölgedeki etkilerinin kırılması Torul'daki Kabasitas idaresini 1479 yılında, Kabasitas varlığını ise 1481 yılında sona erdirmiştir. Kabasitesler, XIV. yüzyılın ortalarından XV. yüzyılın sonlarına kadar yaklaşık 125-130 yıl boyunca Torul ve çevresinin (Mesokhaldia) hakimi olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Kabasiteslerin idaresi altında yapılan pek çok kale ve kalıntının varlığını günümüzde bile görmek mümkündür.

40 Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1974, s. 89; *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, A. Nihal Atsız (haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 160; Bryer, Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos*, s. 64; Fallmerayer, *Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Tarihi*, s. 259; Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu*, s. 59-60; Telliöğlü, "Türklerin Karadeniz'e Çıkışında Zigana Vadisi'nin Önemi", s. 170; Telliöğlü, "Trabzon Rum Devleti'nin Hristiyan Dünyasıyla İlişkileri 1214-1458", s. 52.

KAYNAKLAR

- A. HAHANOV, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, Enver Uzun (nşr.), Yeni Zamanlar Dağıtım, Trabzon 2004.
- AŞIKPAŞAOĞLU TARİHİ, haz. A. Nihal Atsiz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- ANNA KOMNENA, *Alexiad*, Bilge Umar (nşr.), İnkilap Kitabevi, İstanbul 1996.
- AZİMİ TARİHİ, Ali Sevim (çev.), TTK Yayınları, Ankara 2006.
- "Bandon", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, v. 1, Oxford University Press, Oxford, New York 1991, s. 250.
- BARTHOLD, W., "Il-khans", *El*, C. II, M. Th. Houtsma vd. (ed.), Leyden Late E. J. Brill Ltd, London 1927, s. 469.
- BRYER, *Anthony and David Winfield, The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, C. I, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 1985.
- BRYER, Anthony, "Greeks and Türkmens; The Pontic Exception", *Dumbarton Oaks Papers* 29/ 1975, Variorum Reprints, London 1980, ss. 113-149.
- , "Son Laz İsyanı ve Karadeniz Derebeylerinin Çöküşü", Özgür Yılmaz, Ayşegül Kuş (çev.), *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 20, 2016, ss. 309-326.
- CATERINO ZENO, AMBROGIO CONTARİNİ, *Doğu'da Venedik Elçileri*, çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.
- EBU BEKR-İ TİHRANİ, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Mürsel Öztürk (çev.), TTK Yayınları, Ankara 2014.
- FALLMERAYER, Jakob Philip, *Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Tarihi*, Ahmet Cevat Eren (ter.), Celalettin Yavuz, İsmail Hacifettahoğlu (haz.), İbrahim Tellioglu (not.), TTK Yayınları, Ankara 2012.
- FINLAY, George, *The History of Greece and of the Empire of Trebizond*, William Blackwood and Sons, Londra 1851.
- HONIGMANN, Ernst, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, Fikret Işıltan (çev.), İstanbul 1970.
- HUDUD AL-ALAM, Russian V. Minorsky (trans.), English V.V. Barthold (trans.), Oxford University Press, London 1937.
- İBN BİBİ, *Selçuknâme*, Mükrimin Halil Yinanç (çev.), Kitapevi Yayınları, İstanbul 2007.
- İBN-İ BATÛTÂ, Ebû Abdullah Muhammed Tancı, *İbn-i Batûtâ Seyahatnâmesi*, C. I, A. Sait Aykut (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- KEÇİŞ, Murat, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404*, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, TTK, Ankara 1998.
- KONUĞÇU, Enver, "Klaviyo'nun Doğu Anadolu (Erzincan-Doğu Bayezid) Yolculuğu (1404-1405)", *XI. Türk Tarihi Kongresi*, C. II, 5-9 Eylül 1990 Ankara, TTK Bildirimi, ss. 796-803.
- LEBEAU, *Histoire du Bas-Empire*, C. XX, M. Brosset (ed.), De L'Imprimerie De Firmin Didot Frères, Paris 1836.
- MILLER, William, *Son Trabzon İmparatorluğu*, Nurettin Süleymangil (çev.), Heyamola Yayınları, İstanbul 2007.
- MİKHAEEL ATTALEİATES, *Tarih*, Bilge Umar (çev.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- MÜVERRİH VARDAN, *Türk Fetihleri Tarihi*, Post Yayınevi, İstanbul 2017.
- NİKETAS KHONIATES'İN HİSTORİASI (1195-1206), Işın Demirkent (haz.), Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004.
- "Protovestiarios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, v. 3, Oxford University Press, Oxford, New York 1991, ss. 1749-1750.
- "Sebastos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, v. 3, Oxford University Press, Oxford, New York 1991, s. 1863.
- SHUKUROV, Rustam, "Between Peace and Hostility: Trebizond and the Pontic Turkish Periphery in the Fourteenth Century", *Mediterranean Historical Review*, S. 9, June 1994, ss. 20-72.
- , "Two Waves of Nomadic Migration in The Pontos in The Thirteenth-Fourteenth Centuries", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.1, 2006, ss. 29-43.
- , "Şeyh Cüneyd Safevî'nin Trabzon Seferi (M. 1456/H. 860)", Murat Keçiş (çev.), *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 9, 2010, ss. 145-156.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, Cemal Köprülü (çev.), TTK Basımevi, Ankara 2011.
- TELLİOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2004.
- , *Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti: Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Serander Yayınları, Trabzon 2009.
- , "Moğol Hakimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 1, 2006, ss. 19-28.
- , "Trabzon Rum Devleti'nin Hristiyan Dünyası İle İlişkileri 1214-1458", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 5, S. 5, 2008, ss. 33-53.
- , "Türklerin Karadeniz'e Çıkışında Zıgana Vadisi'nin Önemi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*,

S. 21, 2016, ss. 163-172.

-----, "Panaretos Kronoğinde Türkler", *Tarih Boyunca Karadeniz*, Serander Yayınları, Trabzon 2015, ss. 131-142.

TEZCAN, Mehmet, "Türk-Moğol Hakimiyeti Döneminde XIII-XVI. Yüzyıllarda Karadeniz Bölgesi Ticareti", *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, Serander Yayınları, Trabzon 2012, ss. 353-408.

TURSUN BEY, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Mertol Tulum (haz.), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1974.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

VASİLİEV, A. A., *History of the Byzantine Empire 324-1453*, The University of Wisconsin Press, Madison 1952.

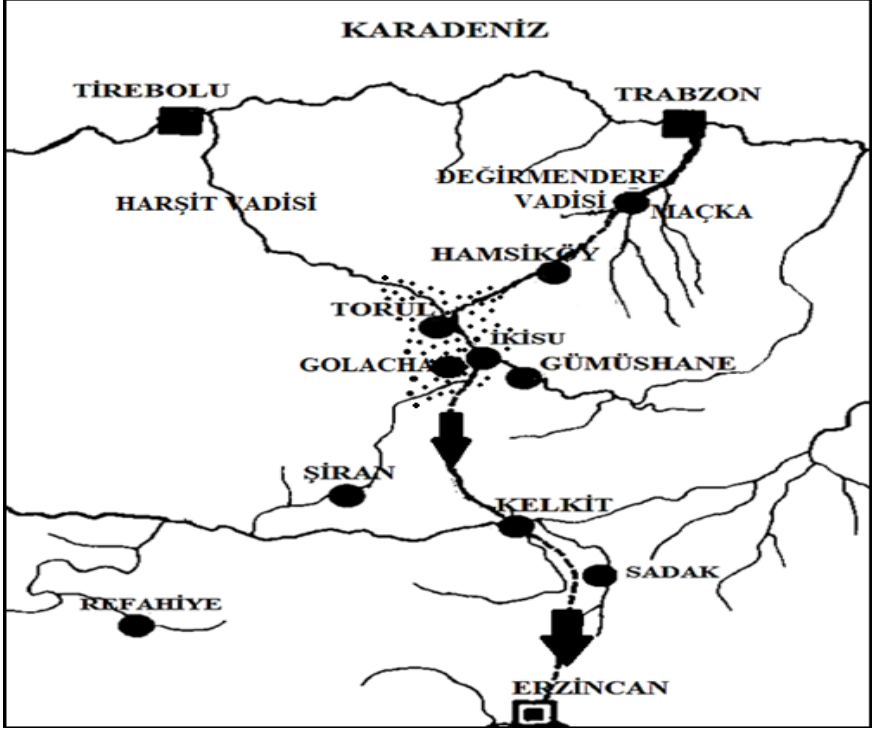
YINANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Selçuklu Tarihi*, C. II, Refet Yinanç (haz.), TTK Yayınları, Ankara 2014.

-----, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. I, Refet Yinanç (haz.), TTK Yayınları, Ankara 2018.

ZACHARIADOU, Élizabeth A., *Trebizond and The Turks (1352-1402)*, *Arkeon Pontou, "Black Sea"*, Birmingham 18-20 Mart 1978, Atina 1979.

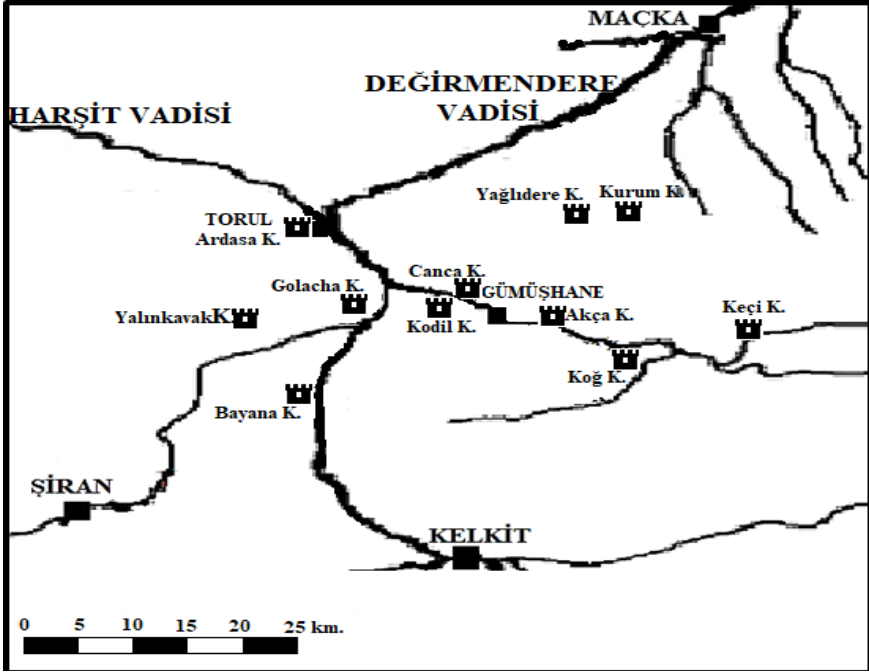

EKLER

1355-1461 Yıllarında Kabasitasların Torul (Mesokhaldia) ve Golocha Çevresindeki Hakimiyet Alanı
(Noktalı Gösterilen Bölge)

(Anthony Bryer, David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, C. I, Map II esas alınarak hazırlanmıştır.)

Kabasitaslar Zamanında Khaldia (Mesokhaldia) Kaleleri (1355-1461)

(Anthony Bryer, David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, C. I, Map II esas alınarak hazırlanmıştır.)